

Povijesne cezure u suvremenim austrijskim generacijskim romanima

I. UVODNA RAZMATRANJA

Pojam “generacijski roman” (njem. *Generationsroman*) odnosi se na ona prozna djela koja se tematski zasnivaju na zbivanjima povezanim s kronikom jedne obitelji, odnosno koja na podlozi povijesno-političkih zbivanja ispisuju sudbine najmanje triju generacija jedne obitelji. Kada je riječ o generacijskom romanu na njemačkom govornom području, može se uočiti da se djela koja se mogu uvrstiti u tu književnu vrstu učestalo javljaju nakon prijelaza u novo stoljeće i tisućljeće. Tako je i u okviru austrijske književnosti poslije 2000. godine objavljeno niz romana koji se na temelju svojih osobitosti, prije svega obiteljske tematike i povijesne dimenzije, nedvojbeno mogu uvrstiti u generacijske romane.

Ponovni procvat te pripovjedne vrste prate i brojne književno-znanstvene i književno-teorijske rasprave, a među njihovim autorima vrlo često se spominje teoretičarka Aleida Assmann koja ističe povijesnu podlogu i naglašava značenje dimenzije sjećanja u generacijskim romanima. Sjećanje je, ističe Assmann, “muza novog generacijskog romana”, a svijet se spoznaje “na retrospektivan način”¹ čime se ukazuje na dvije konstante kada je riječ o ovoj književnoj vrsti, a to su povijesna usredotočenost i proširen vremenski okvir u odnosu na primjerice obiteljske romane kojima je u središtu odnos između dvije generacije, kao što je to odnos oca i sina u austrijskoj prozi 1970-ih godina. Bernhard Jahn u tom pogledu ističe da novi romani s obiteljskom tematikom “nadi-laze problematiziranje dvogeneracijskih sukoba šireći vremenski okvir pripovijedaju o najmanje trima generacijama iz njihove vlastite perspektive”².

Kroz austrijski generacijski roman na početku 21. stoljeća, uz osobne i obiteljske sudbine, provlače se i

povijesne cezure razdoblja od raspada Habsburške Monarhije (1867–1918) preko Prve Republike (1918–1938) i pripojenja Trećem Reichu (1938–1945) do utemeljenja Druge Republike (1945) i neposredne suvremenosti, prikazujući s jedne strane uzroke i posljedice povijesnog događanja na pojedine obitelji, a posebice neprevladane aspekte poput odnosa prema nacionalsocijalizmu i holokaustu, te s druge strane njihovu reprezentativnost za cjelokupno društvo. U tom smislu autori ove studije, analizirajući odabrani korpus pripovjednih tekstova suvremene austrijske književnosti, namjeravaju utvrditi sve povijesne cezure prikazane u pojedinim romanima i rasvijetliti na koji način su one utjecale na obitelji. Ujedno nastoje pokazati da se generacijski romani ne mogu promatrati izdvojeno i isključivo na njihovoj privatnoj, tj. obiteljskoj razini i s time povezanim procesima tvorbe identiteta. Generacijski roman kao književna vrsta u prvom desetljećima 21. stoljeća postaje stalnim predmetom zanimanja teoretičara i povjesničara književnosti upravo zbog svoje društvene i povijesne razine i s time povezanim pitanjima kolektivnog sjećanja i tvorbe austrijskog kolektivnog identiteta u 20. stoljeću. Iz tog razloga autori ovog rada polaze od toga da bi, uzimajući u obzir obje razine, kako onu privatnu tako i kolektivnu, generacijski roman trebalo promatrati u njegovoj cjelini, te ujedno istražuju mogu li se ti romani, s obzirom na to da fokusiraju neka ključna zbivanja u povijesti jedne države, promatrati i kao posebna vrsta povijesne književnosti. Odgovori na ova pitanja traže se na primjeru odabranog korpusa koji obuhvaća romane *Ludwigova soba* (*Ludwigs Zimmer*, 2000) Aloisa Hotschniga, *Kuća iz djetinjstva* (2017; *Haus der Kindheit*, 2000) Anne Mitgutsch, *Vienna* (2017; *Vienna*, 2005) Eve Menasse, *Majušna žena* (2017; *Eine sehr kleine Frau*, 2007) Petera Henischa i *Plavi broš. Tajna jedne obitelji* (2017; *Die blaue Brosche. Geheimnis einer Familie*, 2014) pisca Maxa Kübecka, od kojih su svi osim romana *Ludwigova soba* prevedeni na hrvatski jezik.

Analiza odabranog romanesknog korpusa omogućit će naposljetku i utvrđivanje bitnih obilježja koja se mogu primijeniti u opisu žanra generacijskog romana u suvremenoj austrijskoj književnosti.

¹ Aleida Assmann: “Unbewältigte Erbschaften. Fakten und Fiktionen im zeitgenössischen Familienroman”. U: Andreas Kraft, Mark Weißhaupt (ur.): *Generationen: Erfahrung – Erzählung – Identität*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft 2009, str. 53. Ovaj i druge citate preveli autori rada.

² Bernhard Jahn: “Familienkonstruktionen 2005. Zum Problem des Zusammenhangs der Generationen im aktuellen Familienroman”. U: *Zeitschrift für Germanistik*, 16, 3 (2006), str. 581.

II. DRUŠTVENO-POLITIČKI ODNOSI I NJIHOV UTJECAJ NA KNJIŽEVNOST

U “godini sjećanja” 2018. Austrija ne obilježava samo stoljeće Prve Republike, nego i 80. obljetnicu početka nacističke vladavine i prisjeća se svoje uloge u Drugom svjetskom ratu. No, to nije bilo uvijek tako. Nakon Drugoga svjetskog rata u austrijskoj književnoj praksi vremenu neposredno prije i nakon 1945. dugi niz godina posvećivala se relativno mala pozornost. U tom je razdoblju austrijska književnost bila okrenuta tradicionalnim temama i motivima. Čak je i avangardna književna skupina “Wiener Gruppe”, oko koje su se početkom 1950-ih godina okupljali mladi, eksperimentalni austrijski pisci koji su rušili granice među različitim umjetnostima i književnim vrstama, pribjevala ranijim književnim i umjetničkim pravcima s početka 20. stoljeća, tj. naglašavanju ekspresionističkih, nadrealističkih i dadaističkih elemenata. Političku pozadinu toga može se tražiti u *Moskovskoj deklaraciji* koju su 30. listopada 1943. potpisali ministri vanjskih poslova Sovjetskog Saveza, Ujedinjenog Kraljevstva i SAD-a, u kojoj se njemačko pripajanje Austrije iz 1938. godine proglašava nevažećim, a Austrija se smatra jednom od prvih žrtava Trećeg Reicha. Zanimljivo nastavak teksta u kojem se Austriju poziva i na odgovornost i ograđujući se tako od svoje povezanosti s nacističkom Njemačkom, u Austriji se na kolektivnoj razini, za razliku od Njemačke, dugo vremena nije odlučno raščistilo s prošlošću. Narativ o Austriji kao prvoj žrtvi tako se u javnosti zadržao dugi niz godina, što se odrazilo i na književnost. Tek je tzv. “afera Waldheim”, koja je započela kandidaturom Kurta Waldheima za predsjednika Austrije 1986. i bila obilježena međunarodnim skandalom zbog objave da je on pripadao postrojbama njemačke nacističke vojske, srušila mit o Austriji kao prvoj žrtvi Hitlerova režima i u toj zemlji pokrenula proces suočavanja s prošlošću koji traje sve do danas. Promjene u društveno-političkim odnosima u Austriji, tj. formiranje crno-plave austrijske koalicije početkom novog tisućljeća te ponovno 2018. godine, danas još i više potpiruju rasprave o prošlosti, tj. o pitanju krivnje i odgovornosti, i austrijskim piscima djeluju kao poticaj da se u svojim književnim djelima tim pitanjima bave, a vrlo često i na osobnoj razini nadoknade ono što je generacija svjedoka o povijesno-političkim događanjima prešutjela. Svaka obitelj u suvremenim generacijskim romanima itekako ovisi o neizbježnim političkim i društvenim previranjima iz prošlosti. Vjerno rekonstruirane povijesne cezure ne samo da suvremenoj prozi s obiteljskom tematikom daju povijesnu dubinu, nego služe i kao uzrok svih obiteljskih nevolja i trauma. Najčešće se prikazuju upravo povijesna zbivanja, ali s time u vezi i sadašnjost kada se prikazuju posljedice koje je povijest ostavila na obiteljima. Stoga se obitelj u obrađenim djelima uvijek nalazi i promatra u širem povijesnom, političkom i društvenom kontekstu, čime se postiže

dojam autentičnosti u književnim prikazima. Taj dojam dodatno intenzivira pripovijedanje koje različitim strategijama ‘proklizava’ u prošlost, u kojoj se onda prikazuju pojedina prijelomna zbivanja u povijesti zemlje: 1. sjećanjem i asocijacijama, 2. promatranjem obiteljskih fotografija, arhivske građe i drugih autentičnih dokumenata, 3. usmenom predajom, tj. prepričavanjem osobnih iskustava članova obitelji koji pripadaju generaciji svjedoka, i 4. pohađenjem mjesta u kojima je zapisana povijest. Upravo u navedenim točkama leži ključ za razotkrivanje onoga što je unutar obitelji, ali i na nacionalnoj razini potisnuto ili prešućeno, te povezivanje fragmenta u priče. Prva točka govori sama za sebe, no tomu ipak treba dodati da sjećanja nisu “objektivni odrazi prošlih opažanja, a posebno ne neke prošle realnosti. To su subjektivne i u velikoj mjeri selektivne i o polaznoj situaciji prisjećanja ovisne rekonstrukcije.”³ Dimenzije prošlosti i sadašnjosti u generacijskim romanima stalno se izmjenjuju i nadopunjuju pa pojedine obitelji refleksijama obnavljaju, prepravljaju i nadopunjuju svoju prošlost iz perspektive sadašnjosti. Na taj način određene zaboravljene sekvence obiteljske povijesti ponovno se bude, ali mogu i nestati, ovisno o tome koliko su značajne za osobe koje se prisjećaju. Nadalje, opipljive uspomene poput fotografija vizualni su dokazi koji evociraju sjećanja na prošla zbivanja. No, budući da one prikazuju samo određene trenutke u životu likova, za shvaćanje i prikaz ukupnog konteksta i priče moraju se upotrijebiti i drugi izvori. U generacijskim romanima pripovjedači u nedostatku određenih spoznaja potrebnih za rekonstrukcije obiteljske povijesti tako najčešće istražuju u arhivima. Do toga dolazi prije svega u onim slučajevima kada se pripovjedači ne mogu osloniti na vjerodostojnost i objektivnost svojih predaka pa kao dopunu svojim spoznajama traže za njih autentične povijesne izvore. Isto tako, sjećanje u obiteljima može biti i ometeno ili potpuno blokirano u slučajevima kada se svjedoci vremena ne žele prisjećati doživljaja koji su za njih previše traumatični. Pored manjkave vjerodostojnosti i objektivnosti, u nekim situacijama usmena predaja nije niti moguća jer nedostaju svjedoci vremena. To znači da obiteljski fundus ispričanih i prisjećanih priča pojedinih članova obitelji nastaje u određenom vremenu i nestaje zajedno sa svojim nositeljima. I na kraju, različita mjesta i u njima utisnuti “tragovi” također služe kao dokaz da su se neki događaji doista i zbili. Ona ne predstavljaju samo mjesta odvijanja radnje, nego djeluju kao nositelji sjećanja i navode likove na sjećanje. Međutim, za francuskog povjesničara Pierrea Noru koji je uveo pojam “mjesta sjećanja” (“lieux de mémoire”) sjećanja nisu nužno vezana za lokalitet, nego mogu biti ukorijenjena u

³ Astrid Erll: *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung*. Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler Verlag 2005, str. 7.

gestama, slikama i objektima. Ona, dakle, mogu biti materijalna ili nematerijalna, "jednostavna, prirodna i konkretna, ali i dvosmislena, umjetna i apstraktna"⁴. Prema Norinom shvaćanju u to spada i pojam generacije⁵ koji po definiciji podrazumijeva skupine ljudi koje povezuju zajednička povijesna ili kulturna iskustva koja su ih obilježila i oblikovala njihove stavove. Prikaz ključnih zbivanja u povijesti jedne zemlje i naroda ostvaruje se prema tome i prikazom pojedinih generacija obitelji koje predstavljaju različita povijesna razdoblja, što opet potvrđuje da u generacijskim romanima ove dvije kategorije – povijest i obitelj – uvijek supostoje.

III. ANALIZA ROMANESKNOG KORPUSA

Pisci suvremenih austrijskih generacijskih romana pišu o sudbinama i stradanjima tijekom Drugoga svjetskog rata, dugogodišnjoj kolektivnoj šutnji, prazninama u vlastitom i obiteljskom pamćenju, potrazi za identitetom, a cilj svega toga jest rekonstrukcija i raščišćavanje obiteljske povijesti. Zajedničko romanima koji se u nastavku obrađuju su povijesna podloga i usredotočenost na društvena i politička zbivanja u Austriji, stalne retrospekcije u prošlost koje narušavaju kronologiju pripovijedanja, te rekonstrukcija obiteljske povijesti i generacijska struktura.

U pozadini radnje romana Aloisa Hotschniga (*1959) *Ludwigs Zimmer* (*Ludwigova soba*, 2000) povijesna su zbivanja iz Drugoga svjetskog rata na području Koruške. Depresivna, pa i morbidna atmosfera romana te stil pisanja podsjećaju na djela Hansa Leberta, Thomasa Bernharda, Elfriede Jelinek i autora anti-zavičajne književnosti 1970-ih godina. Prikazana povijesna zbivanja za vrijeme i poslije Drugog svjetskog rata neposredno se odražavaju na živote i sudbine likova, pa Hotschnig uvodi čitatelje "u sumorni svijet obiteljskih zapletaja, straha i osjećaja krivice, žudnje za ljubavlju i čežnje za smrću".⁶ U to se uklapa u tradiciji anti-zavičajne književnosti često metaforični i sumorni prikaz prirode, što se odražava u čestim kišama, mračnim i tajanstvenim šumama kroz koje tumaraju neobične i zastrašujuće pojave te u jezeru Ossiacher, koje redovito izbacuje trupla samoubojica na svojoj osojnoj strani, gdje je smješteno i središte radnje.

Radnja se pokreće tako što glavni lik Kurt Weber od pokojne tetke u nasljedstvo dobiva kuću na jezeru Ossiacher u blizini Villacha, a za što je još u djetinjstvu bio "odabran", ali ga već na samom početku more crne slutnje: "Nisam smio preuzeti nasljedstvo, s time je sve počelo, ta kuća je i druge

prije mene unesrećila, nisam se smio useliti i trebao sam od početka izbjegavati Landskron i Villach."⁷ U kući se nalazi tajanstvena Ludwigova soba, koja je desetljećima bila zatvorena i samo je bivši vlasnik i tetak pripovjedača Georg smio ulaziti u nju. Raščišćavajući staro i zapušteno zdanje, Weber upoznaje ljude upućene u prošlost kuće i njezine nekadašnje graditelje i stanare, među ostalima i staricu Inge koja se jedne noći iznenada pojavljuje u kući i useljava u "svoju" sobu. Tu radnja poprima i simbolična obilježja i može se uspostaviti veza s austrijskom prošlošću za vrijeme i poslije njemačke aneksije. U galeriji likova pojavljuju se naime aktivni počinitelji i pasivni suučesnici nacističkih zločina, ali također i njihove žrtve. Posebnost ovog romana jest da su svi oni Austrijanci što potječu iz istog kruga prijatelja koji su i izgradili tu zajedničku kuću. Dvoje od njih, Inge i Ludwig, surađuju s pokretom otpora, a Ludwig potajno dijeli i letke protiv nacističkih vlastodržaca. Njihov prijatelj Georg, koji je pasivni simpatizer nacista, pokušava ih odvratiti od toga i ne suprotstavlja se dolasku Gestapa u kuću, što je trebalo poslužiti samo kao upozorenje Inge i Ludwigu, koji se skrivao u svojoj dobro zamaskiranoj sobi. Međutim, Inge nepažnjom Gestapu otkriva gdje se soba nalazi, nakon čega ga oni odvođe u radni logor. Ludwig uspijeva preživjeti sve torture i naporni posao na izgradnji tunela na prijevoju Ljubelj, ali se poslije oslobođenja logora Mauthausen više nikada ne vraća bivšim prijateljima u zajedničku kuću. Njegova nesretna sudbina i osjećaj krivnje određuju i opterećuju njihove daljnje živote, pa pokušavaju prevladati svoju bol i grižnju savjesti tonući u depresivna stanja, (auto)destrukciju i mizantropiju. Na kraju pripovjedač uspijeva pronaći Ludwiga na psihijatriji i obilazi s njim sva mjesta njegove patnje prije nego što on opet nestane, dok Inge ostaje živjeti u kući na jezeru.

Hotschnigova knjiga, koja se može opisati kao povijesni i generacijski roman, ne nudi izlaz ni sretan završetak doživotnog pokajanja i pokore likova, jer toga i ne može biti u kontekstu povijesnih okolnosti i krivnje koju su preuzeli na sebe. Roman pripovijeda o ljudima koji su na sebe "natovarili krivnju i o šutnji o njoj, kao i o nemogućnosti ali i nužnosti daljnega života s krivnjom"⁸ i čiji se životi do samoga kraja vrte oko tog tragičnog događaja.

Paralelno s osobnim sudbinama likova, Hotschnig obrađuje i povijesnu temu i traumu izgradnje cestovnog tunela na prijevoju Ljubelj za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Tunel su probijali prisilni radnici, pa i logoraši iz logora Mauthausen, pri čemu su mnogi od njih umrli od posljedica teškog rada, izgladnjivanja, sadističkog mučenja i svirepih metoda ubijanja, što

⁴ Pierre Nora: "Između sjećanja i povijesti". U: *Diskrepancija*, sv. 8, br. 12, 2007, str. 156.

⁵ Isto.

⁶ Essay: "Alois Hotschnig", u: *Kritisches Lexikon der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*, 3/2010, str. 7.

⁷ Alois Hotschnig: *Ludwigs Zimmer*. Innsbruck: Haymon Verlag 2000, str. 5.

⁸ Essay: "Alois Hotschnig", str. 7.

predstavlja jednu od u poslijeratnim desetljećima prešućivanih i neprevladanih, a danas i skoro zaboravljenih, austrijskih trauma tog vremena. U tom smislu Hotschnigov roman povezuje povijesna zbivanja s osobnim sudbinama likova i na primjeru nekoliko tada mladih i idealističnih ljudi pokazuje kako se politika upliće u njihove živote i zauvijek ih mijenja. Pri tome se pripovjedač u prvom licu ne zanima za povijest “kuće” i samo ju što prije želi renovirati i očistiti od ostataka prošlosti, pa postupno gubi početnu distancu i sve više shvaća da je i on dio povijesti i da je uvučen u opisana zbivanja, čije raščišćavanje je jedini način da i on pronađe svoj poljuljani identitet i životnu motivaciju, što mu na kraju i polazi za rukom: “A ipak i usprkos svemu, ovo mjesto i područje oko jezera postalo je *moje* mjesto i *moje* područje, ja ovdje pripadam jer sam na svoj način susreo samoga sebe u Landskronu kao nigdje drugdje.”⁹

Roman *Kuća iz djetinjstva* austrijske spisateljice Anne Mitgutsch (*1948) primjerno je djelo za proučavanje obiteljske prošlosti, ali i vezanosti obitelji uz društveno-političke silnice. U središtu pozornosti autorice često se nalaze sudbine obitelji za vrijeme Drugoga svjetskog rata, a posebno je zamjetno zanimanje za sudbine Židova. Tako ovaj roman tematizira traumatičnu prošlost austrijske obitelji židovskog podrijetla koja se isprepliće s prikazima razdoblja austrijske nacionalne prošlosti. Osnovne teme koje se provlače kroz djelo i koje su odraz vremena su nacizam, antisemitizam te progon i genocid nad Židovima. Radnja romana usko je vezana uz događaje i sjećanja na Drugi svjetski rat. Opisuje se predratno i poratno vrijeme u austrijskom provincijskom gradiću imena H. koji moraju napustiti dvije od ukupno tri prikazane obiteljske generacije u romanu, tj. roditelji i njihova djeca, 1928. godine zbog rastućeg antisemitizma, te odseliti u inozemstvo gdje, na sigurnoj udaljenosti, proživljavaju gubitak dijela obitelji i svog doma. Fragmentarna sjećanja glavnog lika Maxa Bermana na domovinu i obiteljsku kuću u kojoj je proveo dio svog djetinjstva tijekom odrastanja upotpunjuju majčine priče i sjećanja na traumatične događaje iz prošlosti, jednako kao i obiteljske fotografije koje su jedine uspomene na raspadnutu obitelj: “Sve od kad se Max sjeća, ta je fotografija stajala na komodi. Svaki novi stan u koji su se useljavali pretvarala je u drugo mjesto egzila. Za razliku od svih ostalih predmeta koje su pakirali nakon svakog preseljenja, njezino je značenje sezalo daleko u prošlost, poput zakletve je obezivala na ispunjenje obećanja.”¹⁰ Pred njima daje obećanje da će se jednog dana vratiti u Austriju i obiteljsku kuću, pa bivšu domovinu posjećuje ukupno tri puta: 1945., 1974. i 1993. godine. Tijekom prvog posjeta nalazi razoreni rodni grad u kojem

s poteškoćama uspijeva pronaći kuću. Pritom se susreće s građanima koji se očito ne žele prisjećati Židova s kojima su prije živjeli i doživljava odbijanje u trenucima kada se dotakne prošlosti. Tijekom drugog boravka u poslijeratnoj Austriji pokreće postupak povrata imovine. Naposljetku, tijekom zadnjeg posjeta spoznaje da rodni grad i kuća više ne nalikuju gradu i kući iz sjećanja i da Austriju više ne doživljava svojom domovinom, što je prije svega posljedica potiskivanja prošlosti u društvu koje u godinama nakon rata nije bilo spremno suočiti se s prošlošću i počinjenim zločinima nad Židovima. Iako obiteljska kuća i predmeti u njoj potiču sjećanja koja se vežu jedno na drugo i izazivaju bujicu emocija kod glavnog lika koja mu u nekoj mjeri nadoknađuje izgubljeno, on po drugi puta, ali ovaj put vlastitom odlukom, napušta Austriju. Autor i esejist Karl-Markus Gauß opisuje roman *Kuća iz djetinjstva* kao jedan od najznačajnijih romana suvremene austrijske književnosti koji prikazuje austrijsko društvo tog doba i sve njegove slabosti. S tim u vezi primjećuje da Mitgutsch čitateljima nije podastrla samo generacijski roman, nego istovremeno i društveni roman koji portretira određeno društvo, ali i politički roman koji na primjeru oduzimanja imovine židovskoj obitelji za vrijeme rata prikazuje tadašnje političko stanje u Austriji.¹¹ Anna Mitgutsch romanom iz 2000. godine ističe važnost, pa i dužnost bavljenja prošlošću, kako na individualnoj, tako i na kolektivnoj razini. Namjera ovog romana nije dakle samo pripovijedanje o privatnome i nije mu cilj predočiti samo unutarnje sukobe jedne obitelji, nego ih nastoji prikazati u svjetlu povijesnih prijelomnica koje su obilježile Austriju i tako se odrazile i na obitelj koja je tim prijelomnicama izravno pogođena.

U romanu *Vienna* (2005) Eve Menasse (*1970) također se uočava isprepletenost obiteljske i nacionalne povijesti. Radnja započinje iznenadnim rođenjem oca pripovjedačice u prvom licu 1930. godine za vrijeme partije bridža i završava pogrebom djeda. Radnju romana autorica smješta u svoj rodni grad, što je naznačeno i u naslovu, a njezina priča inspirirana je vlastitom obitelji i njezinom prošlošću, što se može zaključiti uvidom u biografiju autorice, njezinog oca i brata Roberta Menassea. *Vienna* prikazuje bečku obitelj sa židovskim i katoličkim korijenima koja je pred sam početak rata prisiljena razdvojiti se. Djed i baka pripovjedačice početkom progona Židova u Austriji i pred početak Drugog svjetskog rata svoja dva sina i kćer šalju u Englesku, gdje ostaju do kraja rata. Zahvaljujući “arijskom” podrijetlu bake, ona i suprug za vrijeme nacionalsocijalizma ostaju u Beču i postaju svjedocima događanja. Pripovjedačica pripada znatizeljnoj generaciji unuka koja u romanu zajedno sa svojim bratom pokušava doznati više o obi-

⁹ Alois Hotschnig: *Ludwigs Zimmer*, str. 133.

¹⁰ Anna Mitgutsch: *Kuća iz djetinjstva*. Zagreb: Leykam international 2017, str. 3.

¹¹ Karl-Markus Gauß: “Anna Mitgutschs Roman ‘Haus der Kindheit’”. U: *Neue Zürcher Zeitung*, 31. 5. 2005.

teljskoj prošlosti u potrazi za vlastitim identitetom. Oni starije generacije optužuju za prešućivanje povijesti i gubitak informacija o pojedinim članovima obitelji. Uzrok svakako leži u stavu prve generacije i očituje se kroz izjave djeda koji sva negativna iskustva želi zaboraviti jer “napokon i rat je završio, kraj, gotovo, točka.”¹² Generacija svjedoka kojoj pripadaju djed i baka, ali i druga generacija roditelja, u šutnji vide način prevladavanja trauma iz razdoblja Drugog svjetskog rata i mogućnost da u konačnici nastave živjeti bez tereta prošlosti. Međutim, takav stav značio bi da protokom generacija obiteljska povijest u potpunosti pada u zaborav i ujedno u potpunosti odudara od postupaka znatiželjnih unuka, koji osuđuju i ophođenje s prošlošću cijelog austrijskog društva. U tom pogledu brat pripovjedačice na ironičan način primjećuje da nakon rata u Beču nema zločinaca, ali zato ima mnogo žrtava:

Najveći dio Austrijanaca do toga je trenutka zaboravio da je rata ikada bilo, o zločinima da i ne govorimo. Nekoliko je povjesničara doduše u više tekstova pokušalo oboriti mit o Austriji kao “prvoj Hitlerovoj žrtvi”, no njih su prijezorno nazivali “lijevima” i kaznili ih ignoriranjem.¹³

Odlučnost i postupanje najmlađih pripadnika obitelji mogli bi se dovesti u vezu s tri temeljna impulsa sjećanja koja Assmann izdvaja u analizi *Geschichte im Gedächtnis*:¹⁴ prvi impuls je radoznalost, drugi se odnosi na provjeru vlastitog identiteta, a treći proizlazi iz imperativa “Moraš se sjećati!” Navedene impulse moguće je uočiti i u drugim generacijskim romanima i gotovo djeluju kao svojevrsan nacrt na temelju kojeg ta književna vrsta ne samo u austrijskoj književnosti i nastaje.

To se odnosi i na roman *Majušna žena* Petera Henischa (*1943) u kojem se iščitavaju različite strategije proučavanja obiteljske prošlosti. Povratak u zemlju u kojoj su glavni lik romana Paul Spielmann i glavni lik romana *Majušna žena* odrasli, te rekonstrukcija dijela povijesti i njezinih posljedica na obitelj židovskog podrijetla dva su ključna elementa koja povezuju ova dva djela. Henishev roman objavljen je 2007. godine, a smješten je na pragu između privatnoga i javnog te autobiografskog i kolektivnog diskursa sjećanja. Pripovijedanje se u romanu odvija prema takozvanom “konfencioniranom kodu”¹⁵, smatra März:

To je kod trenutno najuspješnijeg i najpopularnijeg književnog modela: autobiografskog, retrospektivnog

¹² Eva Menasse: *Vienna*. Zagreb: Leykam international 2017, str. 80.

¹³ Isto, str. 269.

¹⁴ Aleida Assmann: *Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*. München: C. H. Beck Verlag 2007, str. 25–26.

¹⁵ Ursula März: “Auf der Suche nach dem Glück”. U: *Die Zeit*, sv. 9, 2008, str. 36.

obiteljskog romana, sa svojim marljivim i hrabrim majkama i bakama, sa svojim utučenim očevima i djedovima koji svojim brodićem života upravljaju kroz orkana 20. stoljeća ili u njima tonu.¹⁶

Tako se i u Henischovom romanu prikazom sudbine jedne “majušne” ali hrabre žene, bake glavnog lika, opisuju poteškoće kroz koje su prolazili oni koje su progonili nacionalsocijalisti i koji svoju domovinu nisu željeli napustiti. Zbivanja iz te davne obiteljske i nacionalne prošlosti u romanu se na različite načine manifestiraju u sadašnjosti, i to u obliku sjećanja na djetinjstvo i odrastanje, koje postupno seže sve dublje i dublje, sve do potpunog razotkrivanja događaja iz obiteljske prošlosti za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata. Lavinu sjećanja pokreće grad koji je glavnom liku poznat iz djetinjstva i koji ga ponovno vraća u potpuno zaboravljene sfere obiteljskog života. Pri-sjeća se šetnji s bakom kroz poslijeratni Beč i njezinih priča o sebi i obitelji. Baka Marta rođena je 1893. godine i židovskog je podrijetla. Doživjela je Austro-Ugarsku Monarhiju, njezin raspad, Prvi svjetski rat, osnivanje Prve Republike, pripojenje Austrije nacističkoj Njemačkoj i Drugi svjetski rat, no glavna povijesna i obiteljska prijelomnica u romanu jest vrijeme nacionalsocijalizma. Na temelju doživljenog ona u romanu predstavlja generaciju svjedoka.

Njezin otac prisiljen je iz egzistencijalnih razloga prikrivati svoje podrijetlo i prijeći na kršćanstvo. U to vrijeme on nije bio jedini koji je u tadašnjim političkim i društvenim okolnostima morao učiniti tako nešto. Zbog udaje za nacionalsocijalistički nastrojenog Wilhelma, koji tek pred vjenčanje doznaje da mu je buduća supruga Židovka, njezin otac je se odriče. Wilhelm tada donosi odluku:

Wilhelm je škiljio. Vidi li dobro? Očistio je naočale i vratio ih na nos. Otac katolik, majka Židovka. Može li to biti istina? A pritom je to bilo tek pola istine. Kako da se s time postupi? Nakon nekoliko žestokih riječi dva je dana šutio. Trećeg dana Marti je priopćio svoju odluku. Svejedno će se s njome oženiti, rekao je, ali... Puna istina o njezinom podrijetlu, koja mu je, tako je on to vidio, naposljetku priznala kao nasljedni grijeh, ta je istina ubuduće bila tabu.¹⁷

Prikrivanje židovskog podrijetla bila je nužnost s obzirom na političke okolnosti u zemlji. Marta se tako udajom odrekla svoga podrijetla, ali je uz Wilhelma i lažne dokumente o arijskom podrijetlu sačuvala svoj i život drugih članova obitelji tijekom nacističke vladavine. Svom unuku pripovijeda o povijesti Austrije, ali i o književnosti i ljubavi prema glazbi. Upravo kupnjom klavira koji nalikuje onom na kojem je njegova baka nekad svirala, unuk lakše podnosi gubitak njezine prisutnosti i obiteljskog zajedništva. Zbog sim-

¹⁶ Isto.

¹⁷ Peter Henisch: *Majušna žena*. Zagreb: Leykam international 2017, str. 100–101.

boličke važnosti koju on pridaje tom gradu, Beč postaje njegovim mjestom sjećanja. Grad promatra pomalo iz perspektive stranca jer ga je godinama izbjegavao, ali Beč bez obzira na to u glavnom liku ipak uspijeva oživjeti pojedine sekvence davno zaboravljene prošlosti, pa se u tom pogledu, kako navodi Nora, zaustavlja vrijeme i zaborav, fiksira stanje stvari i materijalizira nematerijalno, što je i svrha mjesta pamćenja.¹⁸ U romanu se navode i druga mjesta u Beču koja su dio općeg kulturnog pamćenja i također imaju određenu simboliku, kao primjerice Heldenplatz koji se nerijetko povezuje s Hitlerovim govorom prilikom njemačkog pripojenja Austrije i oduševljenjem nazočnih građana.

Max Kübeck (*1949) već u naslovu nagovještava glavnu temu svog prvijenca *Plavi broš. Tajna jedne obitelji* objavljenog 2014. godine: obitelj i povijest koja predstavlja okvir unutar kojega se glavni lik približava prošlosti. Ne iznenađuje stoga brojna pojava analepsi i iterativnih postupaka u toj izrazito razvedenoj strukturi romana. U generacijskom romanu Maxa Kübecka obiteljska prošlost isprepliće se s prikazima razdoblja austrijske nacionalne prošlosti. Naracija se iz osnovnog vremena romana, tj. sadašnjosti, s lakoćom premješta u daleku prošlost. Tako su generacije obitelji koje roman obuhvaća svjedoci postojanja Austro-Ugarske Monarhije, njezinog raspada, Prvog svjetskog rata, osnivanja Prve Republike, pripojenja Austrije nacističkoj Njemačkoj i Drugog svjetskog rata, no glavna povijesna i obiteljska prijelomnica i u ovom romanu svakako je razdoblje nacističke vladavine. Ni ovaj se roman ne može tumačiti kao bijeg u prošlost, nego kao želja da se prošlost kroz sjećanja i razgovor u cijelosti spozna i sačuva za buduće generacije. Okidači sjećanja su obiteljske fotografije što prate svaku priču iz prošlosti koja je u *Plavom brošu* ispričana, ali i neki naslijeđeni predmeti, poput onog iz naslova romana. Plavi broš djeluje kao simbol šutnje i tajni u obitelji, koji se prenosi s koljena na koljeno i svojevrsan je dokaz iskrivljene obiteljske prošlosti. Naime, u obitelji se dugi niz godina vjerovalo da je plavi broš s velikim safirom, "optočen malim briljantima u žuto-zlatnim nijansama"¹⁹, bio dar carice Karoline Auguste Bavarske, supruge Franje II., posljednjeg cara Svetoga Rimskog Carstva, no on je zapravo dar prapraprabake Clare Hertz koja je podrijetlom bila Židovka, ali se ta činjenica unutar obitelji prešutjela, jednako kao što su se i sve veze sa Židovima nastojale prešutjeti, pa i sam pripovjedač tek u tijeku istraživanja obiteljskog stabla doznaje da je u obitelji bilo Židova. Ta se činjenica osobito nakon Drugoga svjetskog rata u kojemu su i neki članovi obitelji sudjelovali nastojala prešutjeti i potisnuti jer bi već i spominjanje Židova u

obitelji pojedine članove potaknulo na razmišljanje o njihovoj ulozi tijekom rata kojom se obitelj ne diči. Da su tajne na neki način uzrokovale štetne posljedice pokazuje i pripovjedačev sljedeći zaključak: "Da smo prije saznali da imamo židovsku prabaku, možda neki naši rođaci ne bi postali nacistima."²⁰ Druga tabu tema i tajna koju pripovjedač otkriva tijekom svog istraživanja i koja je također odraz tog nemirnog vremena jest očeva homoseksualnost. Ona se nije uklapala u ideologiju nacionalsocijalizma, jer je smatrana "opasnošću za javnu sigurnost i *zdravlje naroda*"²¹, zbog čega je optužen i prtvoren, ali zahvaljujući obiteljskim vezama iz pritvora izlazi 1940. godine. U obitelji su se očeve sklonosti prikrivale, a za njegovu odsutnost od 1938. davala su se druga objašnjenja, kao primjerice da su za privođenje odgovorne židovske rodbinske veze ili da je u tom vremenu otac sa suprugom bio na bračnom putovanju. *Plavi broš*, dakle, daje sliku povijesnih i političkih mijena 20. stoljeća i prikazuje ih iz perspektive mikrokozmosa obitelji. Ona pak, u strahu od neugodnih otkrića, inzistira na šutnji koja se kao oblik obiteljske tradicije prenosi s generacije na generaciju, smatrajući, kako Assmann ističe, da na taj način dugoročno štiti sliku o sebi.²² Dogovorena šutnja u obitelji između ostalog ukazuje na činjenicu da Austrija nakon Drugog svjetskog rata nije bila spremna preuzeti odgovornost i baviti se posljedicama nacionalsocijalizma u vlastitoj sredini.

IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U suvremenoj austrijskoj književnosti nakon 2000. godine uočava se trend prikazivanja obitelji kao zrcala društva zbog čega su, posebno u generacijskim romanima, u fokusu povijesno-političke okolnosti u Austriji za vrijeme i poslije Drugoga svjetskog rata, a s time u vezi individualno i kolektivno sjećanje na prošlost. Generacijski romani zbog usredotočenosti na povijesna zbivanja postaju svojevrsna društvena, politička i kulturno-povijesna svjedočanstva, čime tematski obogaćuju i šire granice te književne vrste. Romani o kojima je u ovom radu bila riječ *Ludwigova soba*, *Kuća iz djetinjstva*, *Majušna žena*, *Vienna* i *Plavi broš. Tajna jedne obitelji* nedvojbeno se mogu definirati kao generacijski romani. U njima se može zapaziti trijadička generacijska struktura kojom se uspijevaju prikazati promjenjive društvene prilike a time i sudbina obitelji kroz najmanje tri generacije.

Za ova djela karakteristično je i akronološko i fragmentarno pripovijedanje, što je posljedica činjenice da su unuci, iz čije perspektive se uglavnom pripovijeda, u svom znanju o obiteljskoj prošlosti a time

¹⁸ Pierre Nora: *Između sjećanja i povijesti*, str. 157.

¹⁹ Max Kübeck: *Plavi broš. Tajna jedne obitelji*. Zagreb: Leykam international 2017, str. 26.

²⁰ Isto, str. 27.

²¹ Isto, str. 54.

²² Aleida Assmann: *Geschichte im Gedächtnis*, str. 26.

i u sjećanjima ograničeni, odnosno znaju samo onoliko koliko su i sami doživjeli i koliko im je preneseno od drugih članova obitelji. Iz tog razloga pripovjedači se prilikom proučavanja i rekonstrukcije obiteljske prošlosti služe njima dostupnim predmetima iz obiteljske ostavštine koji služe kao dokumenti vremena, kao što su obiteljske fotografije, dnevници, pisma i drugi materijali iz obiteljske arhive. Navedeni predmeti u pojedinim djelima, poput fotografija i dokumenata, uz navođenje autentičnih imena i naziva mjesta, ukazuju na to da je dijelom ili u cijelosti građa romana vlastita obiteljska priča autora, tj. da je djelo autobiografski utemeljeno. To se u ovdje obrađenom korpusu odnosi na romane *Majušna žena*, *Vienna* i *Plavi broš*. *Tajne jedne obitelji*. Da je autobiografska utemeljenost više pravilo nego iznimka kad je riječ o austrijskim generacijskim romanima, potvrđuju i brojni drugi romani, kao primjerice *Die Reise über den Hudson* (2005) Petera Stephana Jungka, *Himmelstraße. Geschichte meiner Familie* (2007) spisateljice Erice Fischer, *Kleine Zeiten. Die Geschichte meiner Großmutter* (2012) Fritza Dittlbachera, *Der letzte große Trost* (2016) Stefana Slupetzkgoga i drugi. Nerijetko, posvojne zamjenice u naslovu romana i drugi paratekstualni elementi kao žanrovske odrednice, posvete, predgovori, epilozi ili popratne fotografije na kraju knjige, poput one u romanu *Plavi broš*. *Tajna jedna obitelji* koji sadrži devetnaest autentičnih obiteljskih fotografija, još jednom potvrđuju da su mnogi austrijski pisci za svoja književna djela pronašli inspiraciju upravo u vlastitoj obitelji.

U književni format generacijskog romana, smatra Löffler, sve se može smjestiti: podjednako priče o počiniteljima i žrtvama, kao i način postupanja s krivnjom počinitelja, ali i patnjom žrtava.²³ Od romana koji čine korpus rada dva je moguće svrstati u priče o žrtvama povijesnih zbivanja za vrijeme Drugog svjetskog rata (*Kuća iz djetinjstva* i *Vienna*), a preostala tri romana (*Ludwigova soba*, *Majušna žena* i *Plavi broš*. *Tajna jedne obitelji*) u priče o žrtvama i počiniteljima. Kada je riječ o žrtvama, misli se prije svega na obitelji židovskog podrijetla i "nearijevske" pojedince i skupine, ali i na druge po nacističkim doktrinama nepodobne osobe, kao što to prikazuje roman Maxa Kübecka.

Analizirajući spomenuti korpus pripovjednih tekstova suvremene austrijske književnosti autori ovog rada pokušali su utvrditi povijesne cezure prikazane u pojedinim romanima i rasvijetliti na koji način su one utjecale na obitelji. Može se zaključiti da se svi obrađeni romani referiraju na 20. stoljeće i za Austriju važne povijesne i društvene prijelomnice, s posebnim naglaskom na Drugi svjetski rat i neprevla-

dane aspekte poput odnosa prema nacionalsocijalizmu i holokaustu. Prošlo stoljeće bilo je puno društvenih i političkih previranja koja nisu zaobišla ni primarnu zajednicu društva, počevši od djedova i baka, preko očeva i majki, pa sve do unuka kao pripovjedača na koje povijesno-politička previranja nisu utjecala izravno, ali jesu posredno preko starijih članova obitelji. Assmann ističe da ratna iskustva ostavljaju dugotrajne posljedice o kojima se često tek desetljećima poslije može razgovarati, ako uopće.²⁴ Primjetno je to u gotovo svim generacijskim romanima, poglavito u onima koji spadaju u priče o počiniteljima i u kojima se iščitavaju obrasci potiskivanja zbog velike količine nepoželjnih emocija poput srama i osjećaja krivnje. S druge strane, ni žrtve zbog traumatičnih i bolnih iskustava nisu uvijek spremne govoriti o onome što su proživjele.

Iz provedene analize proizlazi da se generacijski romani, s obzirom na to da fokusiraju ključna zbivanja u povijesti jedne zemlje i zajednice, trebaju promatrati ne samo na njihovoj privatnoj, tj. obiteljskoj razini, nego istovremeno i u širem povijesnom, političkom i društvenom kontekstu. Na temelju navedenog može se zaključiti da suvremeni austrijski generacijski romani čine posebnu vrstu povijesne književnosti pa mogu i doprinijeti popularizaciji historiografije među književnom publikom. Zaključno treba dodati da pripovijedanje i prisjećanje prošlosti odnosno kultura sjećanja predstavljaju temelj za izgradnju identiteta pojedinca i obitelji te pridonose osjećaju pripadnosti užoj i široj zajednici.

BIBLIOGRAFIJA

Assmann, Aleida 2006, *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C. H. Beck Verlag.

Assmann, Aleida 2007. *Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*. München: C. H. Beck Verlag.

Assmann, Aleida 2009. "Unbewältigte Erbschaften. Fakten und Fiktionen im zeitgenössischen Familienroman". U: Andreas Kraft/Mark Weißhaupt (ur.): *Generationen: Erfahrung – Erzählung – Identität*. Konstanz UVK Verlagsgesellschaft.

Erl, Astrid 2005. *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung*. Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler Verlag.

Essay 2010. "Alois Hotschnig". U: *Kritisches Lexikon der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*, 3, str. 7.

²³ Sigrid Löffler: "Die Familie. Ein Roman: Geschrumpt und gestückelt, aber heilig: Familienromane I". U: *Literaturen*, 6 (2005), str. 25.

²⁴ Aleida Assmann: *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C. H. Beck Verlag 2006, str. 94.

Gauß, Karl-Markus 2005. "Anna Mitgutschs Roman 'Haus der Kindheit'". U: *Neue Zürcher Zeitung*, 31. 5.

Henisch, Peter 2017. *Majušna žena*. Zagreb: Leykam international.

Hotschnig, Alois 2000. *Ludwigs Zimmer*. Haymon Verlag.

Jahn, Bernhard 2006. "Familienkonstruktionen 2005. Zum Problem des Zusammenhangs der Generationen im aktuellen Familienroman". U: *Zeitschrift für Germanistik*, 16, 3, str. 581–596.

Kübeck, Max 2017. *Plavi broš. Tajna jedne obitelji*. Zagreb: Leykam international.

Löffler, Sigrid 2005. "Die Familie. Ein Roman: Geschumpft und gestückelt, aber heilig: Familienromane I". U: *Literaturen*, 6, str. 18–26.

März, Ursula 2008. "Auf der Suche nach dem Glück". U: *Die Zeit*, sv. 9, str. 36.

Menasse, Eva 2017. *Vienna*. Zagreb: Leykam international.

Mitgutsch, Anna 2017. *Kuća iz djetinjstva*. Zagreb: Leykam international.

Nora, Pierre 2007. "Između sjećanja i povijesti". U: *Diskrepancija*, sv. 8, br. 12, str. 135–197.

SUMMARY

HISTORICAL CAESURAS IN THE CONTEMPORARY AUSTRIAN FAMILY NOVELS

This article elaborates on the novels focusing on the themes of the family complex laid out in a historical dimension and can thus be defined as *family novels*. In Austrian literature at the beginning of the 21st century the tendency of describing the family as a mirror of society is obvious. Because this is especially pertinent for *family novels*, which show the destinies of three or more generations of a family, we find in the narrative's focus historical and political circumstances in Austria during and after the Second World War. Using the example of the analysed novels this article examines historical caesuras which are shown in them and analyses the way they affect the destinies of single family members and whole families. At the same time, it seeks to answer the question if *family novels* can be analysed not only at the private but also at the family level since they refer to the important twentieth-century Austrian historical and social caesuras. The analysis finally allows for identification of specific characteristics of *family novels* in current Austrian literature.

Key words: current Austrian literature, family novel, society, historical caesuras, Second World War